

1918 — 1938

IVO BRNČIČ

PRED dvajsetimi leti smo Slovenci prenehali biti podložniki cesarstva, ki je bilo ena najprašnejših okamenin v muzeju evropskih družbenih in političnih nesmislov in anahronizmov, ki je bilo s svojo stoletno tradicijo tako sivo, trdoživo in staro, da je bila njegova sled videti malone neizbrisno vtisnjena v človeško zavest. Pod vzvišeno, skoraj mistično in nadčloveško avtoriteto apostolskih veličanstev, v senci paralitičnega fevdalnega reda in mračne srednjeveške heraldike smo v okviru te čudne, kretenske državne tvorbe životarili celo tisočletje. Dve desetletji sta drobiž, sta komaj bežen trenutek zgodovinskega trajanja; a tisoč let je precejšnja časovna enota, nekako sedmi del celotne dobe, ki jo znanost za razliko od temotnih vekov predzgodovine označuje za zgodovino človeškega rodu. In vendar nam je teh bore dvajset let nudilo toliko burnih doživetij, toliko usodnih spoznanj in izkušenj, kakor jih nismo prej preživeli v dolgih stoletjih. V tem času so letala zavojevala tečaje in oceane, puščave in stratosfero ter so se človekove tehnične možnosti stopnjevale do neslutnih perspektiv. Bili smo priče družbene, gospodarske in kulturne preobrazbe kontinentov, da tako ogromne še ne pomni človeštvo. Doživeli smo zmagovito uveljavljanje mirovne ideje, prvikrat v vsej zgodovini so bila načela humanosti, kulture in strpnosti soglasno in uradno priznana za osnovno merilo mednarodnih političnih odnosov. Dve najbolj zastreni vprašanji, ki jih svet in še posebej ta stara meščanska Evropa tovorita s seboj ko recidivno bolezen že toliko desetletij, namreč socialno in narodnostno vprašanje, nista bili še nikoli deležni tako strastnega in splošnega zanimanja. Bila so leta, ko je bilo videti upravičeno upanje, da se vsaj drugi, narodnostni problem vendarle bliža pravični in pametni rešitvi, če že ne v vsej Evropi, pa vsaj v nekaterih deželah.

Ali to mrzlično, dinamično razdobje, ki je z vsemi svojimi poskusi in obeti dajalo toliko potuhe prostodušni veri v tako dolgo pričakovano zmago razuma in vesti, je prineslo človeštvu tudi razočaranje, kakršno menda nima primere v zgodovini. Državniki in kabinetni modrijani, gospodarski mandarini in politični generali starega in novega sveta niso sprevideli ali pa se še pogosteje niso hoteli domisliti preproste resnice, da mora biti povsem nesmiselno in že v naprej neuspehu zapisano početje vsakršna terapija, ki zanemarja bolezenski vzrok ter se omejuje edinole na posamezne zunanje simptome obolenja. Udarci in katastrofe, ki so nagosto kakor toča padale na ubogo, zbegano človeško čredo, so že zdavnaj prehiteli odpornost človeških živcev ter so tako silovito prizadele človeško razsodnost, da so zaprišeženi idealisti in kulturni homeopati človeštva, ki so si domišljevali, da so vzvišeni nad zmedo časa in dogajanja, a so bili v resnici čez glavo pogreznjeni vanjo, zagrenjeni in obupani omagali pod pezo nerazumljivih dejstev ter si niso znali pomagati z ničemer drugim kakor z nemalokrat ponovljeno razlago, da se je svet kratko in malo

spremenil v norišnico. Krizi pacifizma je sledila kriza demokracije, le-ta je šla vštric s svetovno gospodarsko krizo, ki je v globočinah razmajala temelje sodobne ekonomske zgradbe, ki je z astronomskimi števili statističnih obrazcev, v katere je strpala človeško gorje, vnovič surovo opozorila na neopravičljivi absurd, da je pretežna večina ljudi obsojena v živalsko pomanjkanje in nevednost še dandanašnji, v dvajsetem stoletju, ko je spričo nezaslišane produkcijske oborožitve človeštva prastaro vprašanje človeškega blagostanja s tehnične plati že docela rešeno — ki je tako zelo poglobila prepad med tem, kar bi moglo in moralo biti, pa med tem, kar je, da ni še nikdar tako črn in brezdanji zazeval pred človeškimi očmi. A vse te anomalije in vse te krize, ki so ko vojska egiptovskih kobilic preplavile zemeljsko oblo, nikakor niso bile plod golega naključja; narobe, bile so zgolj neogibna, matematično določljiva nujnost nepoplačanih dolgov, ki sta se jim družba in sistem izmikala na najbolj jalov način, ki si ga je mogoče misliti, namreč tako, da jih z idiotsko nespametjo in trmoglavostjo preprosto nista hotela priznati. Polom idealnih in naivnih, utopičnih in tragičnih iluzij, za katere so bile v svetovni vojni do konca izmučene množice tako otroško sprejemljive, je bil le podmolka spremljava te epidemije kriz, a je postal v svojih posledicah sociološko dejstvo, politični činitelj strašne učinkovitosti. V primeri s kriminalno kazuistiko socialnih in političnih blodenj povojne Evrope in sodobnega sveta, v primeri z vsem, kar se še obeta temu zaslepljenemu, sistematično poneumnjevanemu človeštvu, so najokrutnejše zgodbe o uničevanju vandalskih in hunskih tolp samó medla, nerazburljiva literatura. Po nekaj tisočletjih nepretrganega kulturnega razvoja si danes videz odrešitelja človeškega rodu prilašča miselnost, ki cinično zanikuje najplemenitejša načela in celotno kulturno dediščino, ki so jo rodovi in rodovi znali obvarovati ter jo celó množiti skozi vsa mrakotna stoletja človekovega mučnega napredovanja k samega sebe dostojnejši ureditvi sveta in življenja. Možnost povratka v barbarstvo — še več: dejanska, neposredna nevarnost novega barbarstva, ki bi bilo kot gospodar nad velikanskimi tehničnimi in gospodarskimi silami človeške družbe grozovitejše od faraonskega in rimskega suženjstva — ta možnost je že zdavnaj prenehala obstajati le v domišljiji črnogledih pesnikov in prerokov Wellsove vrste. Pot do oblasti nad svetom si metodično utira mogočna kasta, ki je tipičen pojav dobe in ki jo André Chamson opredeljuje z označbo » *techniciens de la mort*«; to je » *un nouveau type d'homme*«, pravi francoski pisatelj, »... ces techniciens de la mort constituaient une immense nation au milieu des autres nations de l'Europe. Nation sans territoire propre, sans culture, sans civilisation, sans responsabilité, sans devenir, mais nation terrible qui n'est tenue par rien que par le service des engins de massacre qui sont devenus sa patrie«.

Vprašanja, ki jih je Evropa dvajset let reševala samó v teoriji, jih načenjala in odlagala ali se jih v najboljšem primeru lotevala strahopetno in polovičarsko — ta vprašanja so se grmadila, se sesedala in gnila na vseh smetiščih političnega podzemlja, dokler jih ni slednjič kemija političnih in psiholoških nujnosti spremenila v eks-

ploziv, ki so ga zvrhano polne človeške duše in vojna skladišča. Dve desetletji je trajal ta počasni, odurni razkroj in naposled se je izkazalo, da je evropski človek ostal ogoljufan za vsa pričakovanja, s katerimi je šel leta devetnajststoosemnajstega na novo urejevati ta kaotični, razrvani svet. Zakaj čas, v katerem smo čakali današnjo obletnico, je v nekem oziru presenetljivo soroden z dobo, ki nam je prinesla naše narodno osvobojenje. Po čudnem naključju — ne: po strogi zakonitosti, ki deluje pod površino zgodovinskih senzacij in avantur kot prvobitni vzrok vsega dogajanja, se sodobnost in minulosť sklepata v krog, ki daje temu razdobju neko tragično zaključenost: glede nekaterih reči je danes Evropa spet tam, odkoder se je v začetku prejšnjega desetletja napotila nasproti novi usodi, o kateri so množice verjele, da bo nudila človeku vsaj optimum (če že ne maksima) tiste življenjske varnosti in sreče, ki bi jo človeška družba z vsem svojim znanstvenim, tehničnim in gospodarskim premoženjem dandanašnji že mogla zagotoviti slehernemu narodu in posamezniku. Natanko pred dvajsetimi leti je usahnila reka človeške krvi — in ta trenutek so vsa zakotja te nesrečne celine znova oškropljena s to vročo, čudodelno tekočino, ki že teče in bo nemara že jutri še bolj vreła iz razsekanih človeških žil. Že nekaj let bljujejo vsi rotacijski stroji sveta povodenj časopisov, ki v besedi in podobi dan za dnem ponavljajo na motto o ničevosti človeškega življenja uglášeno témo o bitkah in osvojitvah, o orožju in utrdbah, o armadah in mobilizacijah; preko belega platna drse v stotisočernih zamračenih dvoranah posnetki tankov in letal, krvavih človeških trupel, razrušenih mest in vasi. Vojaki s plinskimi maskami, delavci z maskami, bolničarke in uradnice telefonske centrale z maskami, otroci in dojenčki z maskami, konji, psi in sloni v zoološkem vrtu z maskami — od vsepovsod se v neštevilnih variantah reži mrtvaška maska poblazelega sveta. Na vseh mejah Evrope preži ob tisočernih topovskih žrelih nekaj milijonov oboroženih ljudi, po vseh deželah živi, ljubi, uživa življenje in se bije zanj še večja množica mladih, zdravih mož — Hadu posvečenih senc, ki naj s svojimi zmaličenimi, pokvečenimi, oskrunjenimi telesi napolnijo lazarete, bolnišnice, blaznice in pokopališča. Težko si je misliti, da bi bilo mogoče najti prepričevalnejše gradivo za obsodbo družbe in civilizacije, ki s tolikšnim odstotkom svojih sil služita smrti, ki usmerjata vse pridobitve znanosti in tehnike, vso mefistofelsko, zversko iznajdljivost človeških možganov le v uničevanje in ubijanje. Sumničenja, da je svet, v katerem živimo, najslabši in najbrezumnejši izmed vseh danes možnih svetov, bi ne moglo izpodnesti nobeno sklicevanje na potrebo po zgodovinski objektivnosti. Ni ga razumnega razloga, ki bi izsiljeval nujnost, da bi tradicija stotisočletnega klanja, zaslužnjevanja in medsebojnega onesrečevanja ljudi morala brezpogojno obveljati tudi v dvajsetem stoletju, ki človeštvu vendarle že daje možnost, vrednotiti sebe in življenje s precej prefinjenimi pojmi o človekovi nalogi na zemlji. In vendar niso danes ta dan ne človeški obstanek ne njegova svoboda, misel, čast in sreča nič bolj zavarovane kakor so bile v temačni divjini srednjega veka, in vendar se morajo posamezniki, razredi in na-

rodi še zmeraj goli in brezpravni boriti za najbednejše, najbolj samo-umevne pogoje samoohranitve. Ranjeni in skoraj polmrtvi smo dobili Slovenci pred dvajsetimi leti potrjeno svojo pravico do življenja ter nam je bilo s priznanjem ideje o samoodločbi narodov dano vsaj načelno poročstvo našega obstoja; dandanes pa, ko je brezobzirna sila pesti postala ideološki kriterij za urejevanje razmerij med narodi, se je naš osrednji, življenjski problem, naš stari, gorjupi »problem malega naroda« spričo fantastične, peklenke izpopolnjenosti morilnega orodja izprevergel že v vprašanje strahotno verjetne možnosti dokončnega, telesnega iztrebljenja peščice ljudi, naseljene na tem majčkenem trikotniku zemlje, ki ga imenujemo svojo domovino.

KOMAJ pred nekaj meseci sem se s tesnobnim občutkom, da nosim težak kamen v drobu, zaman trudil dopovedati mlademu, simpatičnemu italijanskemu slavistu, kaj prav za prav pomeni, biti v teh dneh in v teh razmerah Slovenec, kako mučno je stati na ljubljanskem Gradu in strmeti proti Nanosu in Karavankam, ki so komaj za streljaj topa oddaljene od naše prestolnice, v kateri varujemo naše knjižnice, galerije, šole, univerzo in gledališče, našo celotno kulturno last, vse to naše skromno, a za nas življenjsko pomembno in nepogrešljivo imetje. Navzlic vsej svoji naklonjenosti do Slovencev ni mogel mladi znanstvenik dodobra doumeti krvave tragike in ironije, ki jo za nas vsebuje dejstvo, da plahuta ledena senca smrti znova nad kontinentom komaj pičlih dvajset let od trenutka, ko smo z drugimi potlačeni narodi Evrope ubežali gotovi pogubi ter prvikrat v svoji zgodovini poskusili svobodno zadihati. Poglavitno, najgrenkejšo vprašanje: kako naj si majhen narod, kakršen smo Slovenci, zagotovi svoj obstanek sredi blaznega meteža imperialističnih interesov, ki vihrajo ko tornado ravno čez našo zemljo ter so pripravljani zmlinčiti v prah vse, kar jih količkaj ovira na njihovem pohodu — to vprašanje je v vsej njegovi grozi očitno dano občutiti edinole sinovom ljudstev, ki jim je njihovo življenje samo po sebi že od zibel en sam nerešen problem. S kakšnim orožjem naj se plebejski, reven narod, ki more podpreti voljo do svojega bivanja s fizično tako brezpomembnimi dokazi, bori zoper organizirano silo in miselnost, ki načelno zavračata vse platonične razloge z območja kulture in duha ter merita pravico do življenja izključno le po gladiatorski tehtnosti materialnih argumentov? In katero odrešilno besedo naj slovenski duhovni delavec ob tej usodni uri zakliče svojemu narodu, kako naj se zagovorniki kulturnih vrednot upro mrzli, stvarni, železni logiki, v znamenju katere terjajo zase oblast nad ljudmi »les techniciens de la mort«? Kako naj obranijo poslednje oblegane postojanke kulture, človečnosti in s tem tudi svojega lastnega naroda miroljubni »inženirji duš«, katerih poklic je s svojim skrušenim spoštovanjem človeka in s svojo odvratnostjo do nasilja in krvi videti tako nebogljen naiven in tako donkihotski pod vladavino novih konkvistadorjev, ki tako dobro poznajo in s takšno hladnokrvno smotrnostjo izrabljajo prednost, kakršno pomeni v dejanski bitki nesentimentalni strateški utilitarizem njihovega presojanja tako

krvavo kočljivih stvari kakor so usoda in pravice ljudstev, mejniki na zemljevidu, življenje in smrt.

Kakor pekoč ogenj smrtne vročice nosimo ta vprašanja na ustnicah in v očeh, tipamo in kopravimo v molk, v krčeviti napetosti grebemo vase. Pesnikov klic:

Da mi je za zarjo blestečo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina...

— ta strastni vzdih bridke ljubezni ni še nikoli tako bolešno trgal naših src in tako nestrpno trkal na našo misel. Zakaj zdaj je obviselo na tehtnici že poslednje, kar še premoremo; kar naj danes Slovenci ohranimo ali na veke izgubimo, za kar se bojimo in borimo, niso več programi in načela, ni več narodna samobitnost in nobena podobna abstrakcija. Naš narodni problem, kakršen se ta čas odpira pred nami, je tako kruto konkreten, da ga je takega izkusil malokateri narod sveta; saj se je izpremenil že v osebno vprašanje slednjega Slovenca kot posameznika, saj je postal že istoveten z najneposrednejšo, eksistenčno ogroženostjo vseh ljudi, ki govore ta jezik in prebivajo v tej deželi. Dospeli smo do skrajnega roba, kjer loči večna mitska reka bivanje od nebivanja. In kje naj začutimo in se zavemo, če ne v tem mrkem kraju zadnje ločitve: naj je ta naša zemlja še tako majhna in ubožna, vendar je in bo do konca naša rodna mati, edina in nenadomestljiva; naj so ta naša polja še tako trnjeva in skopa, naj so te naše gore še tako ponižne in skalovite — edino na njih nam je dano sprejemati svoj delež zraka in sonca; naj bo to naše življenje še tako zamočvirjeno, utesnjeno in siromašno — za nas pomeni največje bogastvo, najdražjo dragocenost, za nas je natančno tako veliko in pomembno, kakor je srečnejšim narodom ves bahavi blesk njihove številčne, gmotne, kulturne in politične veličine. Ne, ni ga ideološkega sofizma ne političnega silogizma, ni ga geopolitičnega argumenta ne diplomatskega trika, ki bi nas mogel preveriti, da se moramo odreči tej zemlji, svoji prihodnosti, svojim upom in prizadevanjem, sami sebi, svojemu življenju.

Obstoj slovenskega naroda je zgodovinsko dejstvo, ki ne spada v območje človeške odgovornosti. Naš narodni obstoj ni krivda, zavoljo katere bi nam morala biti naložena pokora. Nimamo izbire: obstati, živeti, to je preprosto naša edina možnost. In naj bo naša stiska še tako brezupna, naj bodo naše sile v primeri z nasprotnikovimi še tako neznatne, naj bodo nevarnosti, ki nas obkrožajo, še tako grozeče — vendar ne moremo storiti ničesar drugega kakor boriti se za lastno ohranitev, za posest teh naših tal, za svojo govorico, za življenje. Tej neustavljivi, prvobitni nuji se ne moremo izogniti, ne da bi se pregrešili proti osnovni postavi prirode, ki ukazuje vsemu, kar živi, da se za svoj obstanek bije do poslednjega diha in utripa — se pravi, ne da bi prenehali biti to, kar smo: živa bitja, ljudje — ne da bi se sami izločili iz vseмирskega reda, ki narekuje atomom in zvezdam njihova pota, ki presnavlja gmoto v mrtvem kamnu in v celi-

cah organizmov in ki je postavil na zemljo človeka in narode ter jim zapisal najtežjo, najvišjo funkcijo: nositi svojo usodo in svoje življenje kot neodpovedljivo obveznost in dolžnost. In četudi se krhajo okoli nas vsa načela, v katerih smo doslej gledali zagotovilo svojega obstoja; čeprav je postala življenjska nezavarovanost ljudi, razredov in narodov eksistenčni pogoj in edina morala tega sveta, čigar simbola sta karnevalski spaki Merkurja in Marsa; najsi tudi so se izkazale za golo sleparstvo najsvetejše, najsvetanejše obljube in oficijelne pogodbe, podpisane s peresi iz čistega zlata in shranjene v mahagonijevih, z žametom obloženih vitrinah — vprašanje naše obrambe se vendarle ni spremenilo, naša rešitev je še zmeraj orožje duha. Gre za tisto življenjsko zavest, do katere se v teh dramatičnih dneh moramo priboriti in ki si jo moramo privzgojiti, za zavest, ki nas partizansko razcepljene, hladne in nezaupljive, kakršni smo, mora navsezadnje strniti okoli ene same neubranljive, mogočne skupne misli, okrog naše »slovenske misli« in iz nje porojene skupne težnje, ki mora biti vsemu, kar je slovenskega, kategorično dana in tako popolnoma samoumevna, kakor nam je naša upravičenost do lastnega prostora pod soncem slehernemu dvomu nedostopen aksiom. In še gre za zavest, ki edina utegne — ne: ki mora predramiti našo okrnelo sposobnost za samostojno dejanje in našo voljo do odpora, ki nas edina more prepojit s heroizmom, ki kljubuje vsem nevarnostim, grozotam in naporom in ki v imenu neuničljive vere v življenje sprejema celó apokaliptično vizijo pogina le s ponosnim prezirom, s kakršnim je španski pisatelj Bergamin odgovoril na lajanje granat, ki so uničevale prestolnico njegove domovine: »Nič strahu... To ni nič drugega kakor klavrna retorika smrti.«

RIŠEM ČRKE

LITAIPE — C. GOLAR

*Rišem črke, s sanjami osamljen,
pred menoj valuje bambus kot morje,
kakor žarki nizi biserov bleste
z grmov rosne kaplje, in omamljen
mimo njih dih vetra gre.*

*Mečem verze na papir vsevprek,
kot da padal breskvin cvet bi v sneg.*

*Ali dolgo mandarinin sad diši,
ki pod belo pazduho ga nosi
lepa žena,
ali dolgo v soncu cvet je trosi
plan snežena?
Pesem moja le naj vekomaj živi!*